

Hodnotové orientace české veřejnosti

Technické parametry

Výzkum:	<i>Naše společnost 2004</i>
Otázky:	<i>OV.102, OV.103, OV.104</i>
Termín terénního šetření:	<i>11. – 18. 11. 2004</i>
Počet respondentů:	<i>1058</i>
Reprezentativita:	<i>obyvatelstvo ČR ve věku od 15 let</i>
Výběr respondentů:	<i>kvótní výběr</i>
Zveřejněno dne:	<i>7. ledna 2004</i>
Autor výzkumu:	<i>kolektiv řešitelů projektu „Sociální soudržnost“</i>
Zpracoval:	<i>Jan Červenka</i>

V říjnovém šetření jsme respondentům položili několik otázek, které se zabývají hodnotovými orientacemi české veřejnosti. Tyto otázky patřily k výzkumu realizovanému v rámci kontinuálního šetření CVVM jako součást projektu „Sociální a kulturní soudržnost v diferencované společnosti“, který financuje MPSV ČR a na jehož řešení se společně podílejí pracovníci CESES FSV UK a Sociologického ústavu AV ČR. Otázky připravil tým řešitelů uvedeného projektu.

Nejprve byla všem respondentům položena otázka, která zkoumala jejich vlastní hierarchii jednotlivých sfér lidského života. Dotázaní obdrželi kartu se šesti vybranými oblastmi, které měli seřadit podle významu.¹

Tabulka 1: Umístění životních oblastí podle významu pro respondenta (%)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	neví	průměr
přátelé a známí	10,4	32,9	31,1	20,5	3,7	1,0	0,4	2,77
veřejná činnost, angažovanost, politika	0,6	2,4	3,7	10,6	52,1	25,7	4,9	4,98
rodina	77,2	13,3	4,9	2,9	0,9	0,4	0,4	1,38
náboženský život	0,8	4,1	6,2	5,4	19,1	59,2	5,2	5,27
práce	8,7	38,3	24,9	19,9	4,7	1,9	1,6	2,79
volný čas	2,1	8,9	28,6	38,8	14,5	5,9	1,2	3,73

Výsledky zachycené v tabulce 1, která ukazuje relativní četnosti jednotlivých umístění příslušných oblastí a celkový průměr umístění pro každou oblast, jasně vypovídají o tom, že z celkového pohledu zdaleka nejdůležitější sféru života představuje rodina. Tu na první místo postavily více než tři čtvrtiny dotázaných. Jinou než nejvyšší prioritu rodině přitom přisuzovali především lidé mladí, svobodní a bezdětní, častěji šlo o muže než ženy a poněkud nižší frekvence

¹ Otázka: „Jaký význam pro Vás osobně mají sféry lidského života uvedené na následující kartě? Seřadte je prosím od 1 do 6, kdy 1 znamená nejvýznamnější. a) Přátelé a známí, b) veřejná činnost, angažovanost, politika, c) rodina, d) náboženský život, e) práce, f) volný čas.“

prvního místa se zde vyskytla rovněž u rozvedených a těch, kdo žijí ve své domácnosti sami.

Na druhém a třetím místě, prakticky bez rozdílu z hlediska celkového průměru získaných umístění a jen s nevelkými diferencemi, pokud jde o podíly v jednotlivých pořadích, skončili přátelé a známí společně s prací. Práci přitom relativně výše v průměru řadili kvalifikovaní dělníci (průměr 2,28), vysoce kvalifikovaní odborní nebo vedoucí pracovníci (2,39), nezaměstnaní (2,62), lidé ve věku 30 až 44 let (2,54) a 45 až 59 let (2,63). Výrazně nižší prioritu jí naopak přisuzovali studenti (3,42), respektive mladí lidé ve věku 15 až 19 let (3,47). Kromě toho má práce relativně větší význam pro muže (2,68) než ženy (2,90). Naopak přátele a známé kladou relativně výše mladí lidé ve věku 15 až 19 let (2,06) a v menší míře od 20 do 29 let (2,55), často studenti (2,11).

Na čtvrtém místě s poměrně výrazným odstupem za sférou práce skončila oblast volného času. Podobně, jako tomu bylo v případě přátel a známých, i tuto oblast stavěli v průměru výše mladí ve věku 15 až 19 let (3,15), respektive studenti (3,21). Relativně vyšší význam volnému času oproti jiným skupinám přisuzují i nekvalifikovaní dělníci (3,52) a nezaměstnaní (3,47).

Podstatně menší význam pak lidé přisuzují politice, kterou mezi první tři oblasti zařadilo jen 6,7 % dotázaných, což je dokonce méně než podíl respondentů, kteří na jedno z prvních třech míst zařadili oblast náboženského života (11,1 %). Přesto však z hlediska celkového průměru skončila sféra politiky a veřejného působení výše než oblast náboženství, protože to bylo mnohem častěji než ona řazeno na poslední místo (59,2 % oproti 25,7 %). Je samozřejmé, že sféra náboženství je mnohem důležitější pro věřící v Boha (4,06) než ateisty (5,75).

Analogickým způsobem jako hierarchie životních sfér v první otázce bylo zjišťováno i pořadí některých hodnot z pohledu dotázaných.² Výsledky zachycuje tabulka 2.

Tabulka 2: Pořadí hodnot podle důležitosti pro respondenta (%)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	neví	průměr
solidarita s potřebnými	4,4	7,4	12,8	14,0	13,7	16,9	16,2	11,0	3,6	5,03
vlastenectví	3,3	5,9	8,2	10,0	12,2	16,2	15,7	24,6	3,9	5,66
humanita (lidskost)	11,5	15,1	14,2	12,0	12,3	14,1	10,9	7,2	2,7	4,24
pravda	26,8	18,4	15,5	13,2	10,1	6,5	5,2	2,2	2,1	3,13
spravedlnost soc. rozdílů	9,6	8,0	11,0	11,6	15,2	11,2	15,5	14,2	3,7	4,89
svoboda jednotlivce	27,0	13,7	10,2	11,3	7,6	10,7	9,3	7,7	2,5	3,68
rovnost mezi lidmi	7,2	16,1	11,4	12,0	10,6	10,6	11,2	17,0	3,9	4,71
vzájemná odpovědnost	9,5	13,8	14,5	12,9	14,7	9,7	11,1	10,8	3,0	4,41

Šetření ukázalo, že rozdíly mezi celkovým postavením jednotlivých hodnot jsou podstatně menší, než tomu bylo v případě oblastí života, kterým z pohledu subjektivní důležitosti jasně dominovala rodina a kde dvěma posledním oblastem byl v průměru připisován malý význam. V podstatě to znamená, že na rozdíl od jednotlivých životních sfér, které z hlediska významu většina lidí vnímá velmi podobným způsobem, jsou uvedené hodnoty v rámci populace řazeny poněkud rozmanitěji.

² Otázka: „Jakou důležitost přiřazujete následujícím hodnotám? Seřadte je prosím od 1 do 8, kdy 1 znamená nejdůležitější. a) Solidarita s potřebnými, b) vlastenectví, c) humanita (lidskost), d) pravda, e) spravedlnost sociálních rozdílů, f) svoboda jednotlivce, g) rovnost mezi lidmi, h) vzájemná odpovědnost.“

Z hlediska celkového průměru jednotlivých hodnot se na prvním místě objevila pravda, za níž následovala svoboda jednotlivce. Obě tyto hodnoty prakticky shodně zařadila více než čtvrtina dotázaných na nejvyšší příčku, ovšem v případě svobody jednotlivce více než třetina respondentů (35,3 %) tuto hodnotu zařadila na páté až osmé místo, zatímco u pravdy to bylo jen 24 %. Analýza ukázala, že svobodu jednotlivce silněji akcentují lidé, kteří sami sebe řadí do pravé části politického spektra, respondenti s dobrou životní úrovní, mladí ve věku 15 až 19 let a v menší míře i 20 až 29 let, studenti a muži.

Na třetím a čtvrtém místě s nevelkým odstupem mezi sebou skončila humanita a vzájemná odpovědnost. Vzájemnou odpovědnost přitom řadili výše lidé, kteří životní úroveň své domácnosti hodnotí jako „dobrou“ (průměr 4,07) nebo „ani dobrou, ani špatnou“ (4,39), než ti se špatnou životní úrovní (4,94). Poněkud silněji vzájemnou odpovědnost zdůrazňovali i absolventi vysokých škol (4,05) nebo středních škol s maturitou (4,12). Jiné statisticky významné sociodemografické diference analýza u těchto dvou položek neodhalila.

Na pátém až sedmém místě se opět s poměrně nevýraznými rozdíly umístily rovnost mezi lidmi, spravedlnost sociálních rozdílů a solidarita s potřebnými. Všechny uvedené hodnoty měly relativně vyšší prioritu mezi respondenty, kteří se hlásí k levici. Spravedlnost sociálních rozdílů a rovnost mezi lidmi pak relativně výše kladli lidé se špatnou životní úrovní.

Na posledním, osmém místě skončilo s trochu výraznějším odstupem vlastenectví. Zde se žádné významné sociodemografické diference neobjevily.

K hodnotovým orientacím se vztahovala i další otázka, která prostřednictvím baterie vybraných vlastností zjišťovala, které z nich by si měly současné děti osvojit, aby se uplatnily v životě a byly přínosem pro společnost.³

Tabulka 3: Měly by si současné děti osvojit...? (%)

	rozhodně ano	spíše ano	spíše ne	rozhodně ne	neví	+/-
pracovitost	80	19	1	0	0	99/1
pocit odpovědnosti	80	18	1	0	1	98/1
tolerance a respekt k odlišnostem	43	47	6	1	3	90/7
šetrnost, skromnost	45	42	10	2	1	87/12
nesobeckost	51	41	6	1	1	92/7
soutěživost	32	51	13	1	3	83/14
schopnost vyznat se	50	41	6	1	2	91/7
ohleduplnost	58	34	6	1	1	92/7
otevřený vztah k lidem	41	41	13	2	3	82/15
schopnost navazovat kontakty a přátelství	46	49	3	0	2	95/3
snaha uplatnit své schopnosti	69	28	2	0	1	97/2
snaha vyniknout	36	50	10	1	3	86/11
zásadovost	50	39	8	1	2	89/9
prosazování vlastních názorů	31	51	14	1	3	82/15

Výsledky v tabulce 3 ukazují, že všechny uvedené vlastnosti za přínosné považuje naprostá většina lidí. Šetření sice zaznamenalo rozdíly z hlediska výše celkového podílu souhlasících, ale jen malé. V rámci použité škály se ovšem vedle toho objevovaly i rozdíly v intenzitě souhlasu. Téměř jednomyslnost veřejného mínění šetření zaznamenalo u postoje k pracovitosti (souhlas 99 %) a k pocitu odpovědnosti (98 %), přičemž čtyři pětiny respondentů u obou

³ Otázka: „Které vlastnosti by si podle Vás měly osvojit současné děti proto, aby se v životě uplatnily a současně prospívaly i celé společnosti?“ (Dále viz tabulku 3)

vlastností volily variantu odpovědi „rozhodně ano“. Prakticky všeobecný souhlas se objevil i u snahy uplatnit své schopnosti (97 %) nebo u schopnosti navazovat kontakty a přátelství (95 %), i když intenzita souhlasu byla slabší než v případě prve jmenovaných vlastností. Relativně nejméně jednoznačnou podporu naopak měly vlastnosti jako prosazování vlastních názorů, soutěživost či snaha vyniknout, u nichž se objevovalo vždy více než 10 % nesouhlasících a kde mezi souhlasícími výrazně převažovala odpověď „spíše ano“ nad „rozhodně ano“.

Faktorová analýza z dat rozlišila tři faktory⁴, které vlastnosti, jež se na jejich tvorbě nejvíce podílely, rozdělily do tří skupin podle jejich věcné povahy, přičemž v každé skupině se ocitly vlastnosti, které jsou si podobné, blízké či spolu přímo souvisejí. Do prvního faktoru, který souvisí se vztahy mezi lidmi a s lidskou pospolitostí, se výrazně promítaly postoje k vlastnostem, jako je nesobeckost, ohleduplnost, otevřenost k jiným lidem, skromnost a šetrnost, zásadovost a v menší míře i schopnost navazovat kontakty a přátelství. Ve druhém faktoru se uplatnily liberálně a individualisticky orientované vlastnosti, jako třeba snaha vyniknout, prosazování vlastních názorů, soutěživost, snaha uplatnit své schopnosti, schopnost „vyznat se“ a také schopnost vytvářet si kontakty. Třetí faktor pak zahrnul tradiční konzervativní hodnoty - pracovitost, odpovědnost a v menší míře i šetrnost a skromnost. Analýza dále ukázala, že všechny uvedené faktory korelují s věkem dotázaného. První a třetí faktor přitom sdružují vlastnosti, které silněji zdůrazňují starší lidé, zatímco u druhého faktoru je to naopak nejmladší generace.

⁴ Celková míra vyčerpané variance v příslušném řešení činila 56,1 %. Míra vyčerpané variance po rotaci byla u prvního faktoru 23,6 %, u druhého 19,7 % a u třetího 12,8 %. Pro rotaci byla použita metoda varimax.